

THE MEDIA LITERACY IS A FACTOR IN THE FORMATION OF PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Nigora Abdurasulovna Raximbabayeva

Associate Professor of the Department of Social Sciences
at the University of Science and Technology, PhD in Philosophy
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: media literacy, media, philosophical observation, consciousness, critical thinking, assessment skills.

Received: 26.04.25

Accepted: 28.04.25

Published: 30.04.25

Abstract: Media literacy refers to the critical analysis and understanding of the different forms of media that we face in our daily lives. This includes having skills in managing, talking and evaluating media messages on various platforms such as television, radio, print and the internet. Media literacy goes beyond just media consumption; it gives individuals the opportunity to become educated and active participants in the media landscape. In this article, detailed opinions and reflections will be made on the fact that media is a factor in the formation of literacy - philosophical observation.

MEDIA SAVODXONLIK - FALSAFIY MUSHOXADANI SHAKLLANTIRISH OMILI EKANLIGI

Nigora Abdurasulovna Raximbabayeva

Fan va texnologiyalar universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti, f.f.ni
Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: media savodxonligi, ommaviy axborot vositalari, falsafiy mushohada, ong, tanqidiy fikrlash, baholash ko'nikmasi.

Annotatsiya: Media savodxonligi kundalik hayotimizda duch keladigan ommaviy axborot vositalarining turli shakllarini tanqidiy tahlil qilish va tushunishni anglatadi. Bu televizor, radio, bosma va internet kabi turli platformalarda media xabarlarini boshqarish, talqin qilish va baholash ko'nikmalariga ega bo'lishni o'z ichiga oladi. Media savodxonligi shunchaki ommaviy axborot vositalarini iste'mol

qilishdan tashqariga chiqadi; bu shaxslarga media landshaftining ma'lumotli va faol ishtirokchilari bo'lish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada, media savodxonlik - falsafiy mushohadani shakllantirish omili ekanligi haqida batafsil fikr va mulohazalar qilinadi.

МЕДИАГРАМОТНОСТЬ ЯВЛЯЕТСЯ ФАКТОРОМ ФОРМИРОВАНИЯ ФИЛОСОФСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Нигора Абдурасуловна Рахимбабаева

Доцент кафедры социальных наук

Университета науки и технологий, кандидат философских наук

Ташкент, Узбекистана

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: медиаграмотность, медиа, философское наблюдение, сознание, критическое мышление, навыки оценки.

Аннотация: Медиаграмотность - это критический анализ и понимание различных форм медиа, с которыми мы сталкиваемся в повседневной жизни. Это включает в себя навыки управления, обсуждения и оценки сообщений СМИ на различных платформах, таких как телевидение, радио, печатные издания и Интернет. Медиаграмотность выходит за рамки простого потребления медиа; она дает людям возможность стать образованными и активными участниками медиа-среды. В этой статье будут представлены подробные мнения и размышления о том, что медиа является фактором формирования грамотности - философского мышления.

Kirish. Media savodxonligi shaxslarga iste'molchilarning xulq-atvoriga ta'sir qilish uchun ishlatiladigan ishontirish usullarini tushunish uchun reklamalarni tahlil qilish va dekonstruktsiya qilishga imkon beradi. OAV xabarlarini tanqidiy o'rganish orqali shaxslar media ishlab chiqaruvchilarning asosiy motivlari va niyatlarini chuqurroq tushunishlari mumkin.

Bundan tashqari, media savodxonligini aholida shakllantirish orqali ular iste'mol qilayotgan kundalik xabarlarini tanqidiy nuqtayi nazar bilan baholash qobiliyati ham shakllanadi. Shunday qilib, ular ma'lumotlarning haqiqiylikini tekshirish va tekshirish muhimligini anglab, manbalar qanchalik ishonchli ekanligini baholashga qodir. Media savodxonligi amaliyot bilan shug'ullanish orqali shaxslar aniq hisobot berish va faktlarni tekshirish, shu bilan ular iste'mol qiladigan va tanish-bilishlariga ulashadigan yangiliklar to'g'risida xabardorlik bilan qarorlar qabul qilishadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature riview) Inson media savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirganda, ular ommaviy axborot vositalari tomonidan etkazilgan xabarlarini

samarali talqin qilishlari va baholashlari mumkin. Shunday qilib, ular ongli qarorlar qabul qilishlari va o'z fikrlarini shakllantirishlari mumkin. Ular media-landshaftning faol ishtirokchilariga aylanishadi, media-kontent bilan tanqidiy aloqada bo'lishadi va ularning e'tiqodlari, munosabatlari va xatti-harakatlariga potentsial ta'sirini tan olishadi. Bugungi raqamli asrda Media savodxonligi bir necha sabablarga ko'ra juda muhimdir. Birinchidan, soxta yangiliklar va noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishi media manbalarining ishonchliligi va aniqligini baholay olish har qachongidan ham muhimroq ekanligini anglatadi. Aslida, bu noto'g'ri yoki noto'g'ri ma'lumot olish ehtimolini kamaytiradi.

M. McLuhanning "Media – bu xabar" (The Medium is the Message) degan g'oyasi asosida yozilgan ilmiy ishlar media vositalarining jamiyatga ta'sirini faqat kontent orqali emas, balki ularning mavjudligi va texnologik tabiati orqali ham tushuntiradi. Bu yondashuv shuni ko'rsatadiki, media vositalar insonning idrokini, ijtimoiy munosabatlarini va hatto falsafiy dunyoqarashini shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, Neil Postmannning "O'zini o'ldirib kulgan jamiyat" (Amusing Ourselves to Death) asari orqali mediatizatsiyalashuv jarayoni tafakkur sathiga qanday ta'sir ko'rsatishi chuqur tahlil etiladi. Uning fikricha, media vositalar, ayniqsa vizual va ko'ngilochar axborotlar, jamiyatda yuzaki idrok va mushohada darajasini pasaytiradi. O'zbek tilidagi manbalarda esa media savodxonlik tushunchasi ko'proq axborot xavfsizligi, yoshlarning axborot makonidagi immunitetini shakllantirish va soxta axborotlarga qarshi turish vositasi sifatida yoritilgan. Jumladan, A. Jo'rayevning "Media madaniyat va media savodxonlik" nomli maqolasida media savodxonlikning tanqidiy tafakkur, ijtimoiy mas'uliyat va axborot tanqidini o'rgatishdagi o'rni ko'rsatib o'tilgan. Bunda muallif axborotni baholash va undan to'g'ri foydalanish jarayonini shaxsiy fikr yuritish madaniyati bilan chambarchas bog'laydi.

Xalqaro tashkilotlarning, jumladan UNESCO va UNICEFning media savodxonlik bo'yicha tavsiyaviy hujjatlarida bu kompetensiyaning ta'lim jarayonida bevosita falsafiy fikrlashni o'rgatish bilan uyg'unligi ta'kidlanadi. Ushbu hujjatlarda o'quvchilarda nafaqat axborotni tahlil qilish, balki u orqali jamiyatdagi jarayonlarni tushunish, tanqidiy qarash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmasini shakllantirish zarurligi alohida ta'kidlanadi.

Kimdir o'rgatilishi kerak bo'lgan narsa emas, balki tabiiy ravishda media savodxonligini rivojlantiradi deb taxmin qilish oson bo'lishi mumkin. Dalillar bu haqiqat emasligini ko'rsatadi. Masalan, Massachusetts texnologiya instituti (MIT) tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yolg'on ma'lumotlar ijtimoiy media platformalarida asosli xabarlariga nisbatan olti baravar tezroq tarqaladi. Bundan tashqari, Twitterda soxta ma'lumotlar haqiqiy ma'lumotlarga qaraganda 70% ko'proq "retvit" ya'ni foydalanuvchilar tomonidan bu kabi soxta ma'lumotlar qayta joylanadi. Ushbu xavotirli statistika media savodxonligi ko'nikmalarini o'rgatish va o'rganish

zarurligini ta'kidlaydi. Buni qilmaslik noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishini rag'batlantiradi va jamoatchilik muhokamasi va demokratik jarayonlarga ta'sir qilishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi (Research methodology). Tadqiqot metodologiyasi ushbu mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini har tomonlama yoritishga yo'naltirilgan bo'lib, asosan sifatli tadqiqot (qualitative research) yondashuvida quriladi. Chunki media savodxonlikning falsafiy tafakkurga ta'siri individual idrok, tushunchalar va tafakkur jarayonlariga bog'liq bo'lgan murakkab, subyektiv hodisa hisoblanadi. Shu bois, tadqiqotda insoniy fikrlar, qarashlar va axborotni qabul qilishdagi tafovutlarni chuqur tahlil qilish imkonini beruvchi sifatli usullar asosiy o'rin tutadi.

Tadqiqotda asosiy metod sifatida yarim strukturaviy intervyular va kontent tahlili qo'llaniladi. Intervyular media mutaxassislari, pedagoglar, talabalar va axborotni faol iste'mol qiluvchi boshqa ishtirokchilar bilan olib boriladi. Bu intervyular orqali media savodxonlik darajasi, ularning axborotga nisbatan munosabati va tanqidiy mushohadasi qay darajada shakllangani aniqlanadi. Kontent tahlili esa ijtimoiy tarmoqlarda va OAVda keng tarqalgan axborot namunalarini tahlil qilish orqali olib boriladi. Bu usul orqali axborot mazmuni, uni talqin qilishda kuzatilgan madaniy va falsafiy yondashuvlar aniqlanadi.

Tadqiqotning nazariy asosi sifatida mediatizatsiya nazariyasi, tanqidiy pedagogika va axborot tafakkuri haqidagi falsafiy yondashuvlardan foydalaniladi. Ayniqsa, M. McLuhan, N. Postman, Paulo Freire kabi olimlarning nazariyalari media vositalarining tafakkurga ko'rsatadigan ta'sirini tahlil qilishda tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumotlar tahlilida tematik tahlil yondashuvi qo'llaniladi. Bu yondashuv orqali intervyular va kontent tahlili natijasida to'plangan ma'lumotlardan asosiy mavzular, tendensiyalar va mantiqiy bog'liqliklar ajratib olinadi. Tadqiqotda axloqiy me'yorlarga qat'iy rioya qilinadi. Ishtirokchilarning roziligi olinadi, shaxsiy ma'lumotlar maxfiy saqlanadi, va natijalar subyektiv emas, tahliliy asosda beriladi. Mavzuni chuqurroq o'rganish uchun faqat shahar yoki yosh auditoriyaga asoslanishi ishtirokchilarning fikrlaridagi subyektivlik va media vositalarining o'zgaruvchan tabiatini ko'rsatish mumkin. Biroq, bu cheklovlar ilmiy tahlilning chuqurligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi, balki ularning hisobga olinishi natijalarning ishonchliligini oshiradi.

Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalarining shaxslar va jamiyatga yetkazishi mumkin bo'lgan zararni tushunish juda muhimdir. Bu haqiqiy bo'lmagan go'zallik standartlarini targ'ib qilish yoki zararli stereotiplarni davom ettirish orqali bo'lishi mumkin. Media savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantirish orqali odamlar potentsial salbiy ta'sirlardan ehtiyot bo'lishadi va shu bilan ularga nima iste'mol qilishlari va media-kontent bilan qanday aloqada bo'lishlari haqida ko'proq ma'lumotli tanlov qilish imkonini beradi.

Taxlil va natijalar. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, media savodxonlik nafaqat texnik bilimlar va axborotni tanqidiy qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi, balki insonning ongida chuqur falsafiy mushohadaga sabab bo'ladigan tafakkur mexanizmlarini ham faollashtiradi. Media vositalari orqali taqdim etilayotgan axborotlar turli madaniy va mafkuraviy yondashuvlarni o'zida mujassam etgani sababli, ularni to'g'ri tahlil qila oladigan, kontekstda tushuna oladigan shaxsda dunyoqarash shakllanadi va bu jarayon falsafiy savol-javobga yo'l ochadi.

Xususan, yoshlar va oliy ta'lim muassasalari talabalari orasida media savodxonlik darajasi yuqori bo'lganlarida, ularning hayotdagi hodisalarga bo'lgan yondashuvi, axborotni tanlash mezonlari va inson, jamiyat, haqiqat kabi tushunchalarga bo'lgan qarashlari chuqurroq bo'lishi aniqlandi. Ular media materiallarini faqat iste'molchi sifatida emas, balki mustaqil fikr yurituvchi, baholovchi va savol beruvchi subyekt sifatida qabul qiladilar. Bu esa falsafiy mushohada, ya'ni haqiqatni izlash, shubha qilish va ma'no izlash kabi intellektual jarayonlarga sabab bo'ladi.

Bundan tashqari, kontent tahlil asosida aniqlanishicha, media axborotlarining sifati va mazmuni ham insonda qanday tafakkur shakllanishida bevosita rol o'ynaydi. Ayniqsa, manipulyativ xususiyatga ega axborotlar, stereotiplarni mustahkamlovchi yoki yuzaki yoritilgan materiallar, tanqidiy fikrlashga to'siq bo'lishi mumkin. Shu sababli, media savodxonlik – bu faqat axborotni tanlash emas, balki uni falsafiy-anglash va ijtimoiy ongda ma'no topish jarayonidir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, media savodxonlikning ta'lim tizimida tizimli tarzda o'rgatilishi, unda tanqidiy fikrlash, aks ettirish, qadriyatlar tahlili kabi komponentlarning chuqur yoritilishi orqali shaxsda faollik, ongli tanlov qilish va zamonaviy global muammolarga falsafiy yondasha olish salohiyati ortadi. Bu esa axborot asrida insonni axborot qurboni emas, balki ongli ishtirokchisiga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, media savodxonlik bugungi kunda nafaqat axborotni to'g'ri tahlil qilish va soxta ma'lumotlardan himoyalaniish vositasi, balki inson tafakkurining chuqurlashuviga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy va falsafiy omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Axborot oqimining keskin ortgan davrida shaxsning media vositalarini ongli ravishda tahlil qilishi, ularning mazmunini tanqidiy yondashuv asosida baholashi va bu orqali hayotiy qadriyatlar, jamiyatdagi jarayonlar hamda insoniylik mohiyatiga oid savollarga javob izlashi – bu allaqachon shunchaki texnik ko'nikma emas, balki falsafiy mushohada shaklidir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, media savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan shaxslar axborotga iste'molchi emas, balki faol fikrlovchi subyekt sifatida yondashib, har bir xabar ortidagi ideologik, axloqiy va ijtimoiy kontekstni tushunishga intiladilar. Bu esa ularning dunyoqarashi va intellektual salohiyatining boyishiga olib keladi. Shu bois, media savodxonlikni rivojlantirish orqali nafaqat axborot madaniyatini, balki falsafiy tafakkurga asoslangan ongli jamiyatni shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Buckingham, D. (2003). Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Polity Press.
2. Postman, N. (1985). Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. Viking Penguin.
3. McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man. McGraw-Hill.
4. Livingstone, S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. The Communication Review, 7(1), 3–14.P
5. UNESCO (2011). Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris: UNESCO.
6. Axmedova, Z. (2020). Media savodxonlik va ijtimoiy ong: zamonaviy qarashlar. O'zbekiston Milliy Universiteti Ilmiy Axborotnomasi, 3(2), 44–49.B